

TANULMÁNYOK

**Dubniczay István karrierje
a veszprémi egyházmegyében**

N. VIDA BEÁTA

DUBNICZAY ISTVÁN HALÁLÁNAK 250. ÉVFORDULÓJÁRÓL emlékezett meg az a két intézmény, amely napjainkban a kanonok által birtokolt épületekben működik. A zirci és a veszprémi Dubniczay-házak közös kiállítást szerveztek, melyen bemutásra került a hantai prépost, veszprémi éneklőkanonok és zirci szerzetes élete: újra megvizsgáltuk az eddig ismerteket és közelebb kerültünk a valós történethez.

A mecénás Dubniczay István gyökereinek rekonstrukciójához kiindulási pontként a veszprémi káptalanban eltöltött hivatali ideje szolgált, ugyanis ebben az időben több személyes információt tartalmazó feljegyzés született a kanonokról:¹ a kutatást kissé megnehezítette, hogy a XVIII. század elején a Dubniczay István név gyakorinak mondható. A vezetéknev minden bizonnyal a család származására utal, így elsősorban Dubnica,² azaz Máriatölgyes környékének iskolai feljegyzéseit kellett szemügyre venni. Végredeleiteiből ismerhetjük közeli rokonainak nevét, így a trencsényi jezsuita iskola anyakönyveiben szerepel Dubniczay Sándor magyar nemes, aki 1723-ban iratkozott be az intézménybe.³ Ezekben az években az iskola diákjai közül sokakat neveztek Dubniczay Istvánnak, ám segítségünkre szolgál, hogy feljegyezték a tanulók születési helyét, nemzetiségét és származását is. Az 1724. évben az iskola diákjai között szerepelt egy Trencsénteplicen született magyar nemes ezen a néven, aki éppen *syntaxista* volt, tehát a régi típusú gimnáziumok felső tagozatába járt. Ha ezt a személyt azonosítjuk a későbbi kanonokkal, akkor arra következtethetünk, Dubniczay István valamikor 1705 és 1710 között látta meg a napvilágot.⁴ A születése helyéül megjelölt Trencsénteplic magyarázatot adna arra a kérdésre, hogy végrendeletében miért emlékezett meg erről a városról, hiszen pénzt hagyományozott az egyik ottani kórháznak. A Máriatölgyestől mindössze 10 kilométerre fekvő településről⁵ a család könnyedén áthelyezhette székhelyét a nagyobb városba, ahol már a fiatalabb testvérei születtek, illetve nem vethetjük el azt a lehetőséget sem,

hogy a kedvelt fürdőhelyen is rendelkeztek egy rezidenciával. A kanonok több oklevélben is utalt arra, hogy Dubniczay Anna nevű húga Máriatölgyesen lakik. Dubniczay István a fiatalkorát Trencsén vármegyében töltötte, amit a kanonoksága alatt született kéziratok is megőrkítettek.⁶ Valószínűleg a Dubniczay vagy Repka család egy része elköltözött, mivel Dubniczay János 1763. október 12-én Vas megyében igazolta nemességét.⁷ A családi kötelék igazolható az egyes tagok által használt címerek rokonságával is, a medve kisebb heraldikai változtatásokkal az összesen megjelent. Pfeiffer János az ismert szakirodalom alapján azt feltételezte, hogy a leszármazottak Vas, Veszprém és Zala megyékben telepedtek le.⁸

A máriatölgyesi Szent Jakab-templom.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

A középkorban 36 tagot számláló veszprémi székeskáptalan megszűnt, miután a püspökség székvárosát az oszmán hódítók 1552-ben elfoglalták. A kanonokok egy része az ostrom során elesett, többségük viszont elmenekült. A katolikus hitéletet a folyamatos harcok és a lakosság többségének protestáns hite hátráltatta. Az egyházmegye területén a XVII. század első harmadában kezdődött meg az elpusztult intézmények újjászervezése. Az újjáalakított káptalan javadalmai az általános gyakorlatot követve sorrendben a következők voltak: nagyprépost, olvasókanonok, éneklőkanonok, örkanonok, székesegyházi főesperes és kanonok. A nagyprépost jelzőjének használatát a történeti hagyományon kívül az egyházmegyében található két préposti méltóságtól – a felsőörsi és a hantai préposttól – való megkülönböztetése indokol-

ta. Mivel a főpásztor a XVIII. században gyakran tartózkodott székhelyétől távol, Sümegen, illetve Acsády Ádám püspök még Pápán is, egy-egy kedvelt kanonokja hosszabb ideig mellette tartózkodott. Őket a források gyakran illetik az oldalkanonok megnevezéssel. Acsády Ádám oldalkanonokjaként Dubniczay Istvánnal találkozzunk, Padányi Biró Márton pedig Kis Pált, majd Sélyei Nagy Ignácot rendelte maga mellé. Az oldalkanonoknak – csakúgy, mint a káptalan birtokigazgatásában vezető szerepet játszó, a kanonokok által maguk közül választott dékánkanonoknak – nem volt önálló javadalma, hanem egy káptalanon belüli tisztség megnevezésére szolgált. Az oldalkanonoki feladatok ellátása gyakran okozott konfliktust a káptalan és a főpásztor között, mivel a püspök mellett tartózkodó kanonok nem tudott részt venni a káptalan közös feladatainak ellátásában, például a karimák végzésében.⁹

Acsády püspök udvarában

Kérdések merülhetnek fel az ügyben, hogyan került Dubniczay István a trencsényi jezsuita kollégiumból a veszprémi egyházmegyébe, sőt egyenesen Acsády püspök udvarába. A XVIII. század elején létezett ugyan szeminárium Veszprémben, ám a piarista iskolába kihelyezett fiatalok képzése nem volt megfelelő. Acsády Ádám püspöki kinevezésének pápai megerősítése váratott magára, mivel a Szentszék a jóváhagyást feltételekhez kötötte. A pápai kúriának nem a jövőendő püspök személye ellen volt kifogása, hanem a török hódoltság utáni állapotokat tartották katasztrofálisnak. A pápa a székesegyház rendbehozatalára, püspöki székhely, szeminárium és egyházi zálogház építésére, valamint hittudományi és gyóntató kanonok kinevezésére kötelezte az új püspököt. A papképzés azonban nem tudott rögvést elindulni, csak Padányi Biró Márton püspök idejében kelt életre az iskola. Több egyházi intézményhez hasonlóan ezt is adományok alapozták meg. Még Dubniczay István végrendeletében is találkozunk a szeminárium javára tett felajánlással. Az egyházmegye papjai a környező intézetekben tanultak, ki Győrben, ki Bécsben, de sokan közülük a nagyszombati *Collegium Rubrorumban*. Dubniczay is ennek a jó hírű iskolának lehetett a hallgatója, ahogy az 1750-es években János nevű unokaöccse is, aki a kaszai egyetemen folytatta tanulmányait.¹⁰

Nem állnak rendelkezésünkre olyan források, melyekkel részletesebben leírhatnánk Dubniczay útját Veszprémbe, a Trencsén megyéből származó fiatalember már felszentelt papként került Acsády Ádám püspök udvarába.¹¹ Az ő kezéből nyerte el 1737-ben a Szent Mihály arkangyalról címzett hantai prépostságot, amely a középkor és az újkor során is kis létszámú intézmény volt.¹² A középkorban a hantai társaskáptalan előljárója nem szerzett azonnal veszprémi kanonoki javadalmat, sőt a források alapján azt is nehéz megmagyarázni, mely esetekben lett a prépost a káptalan

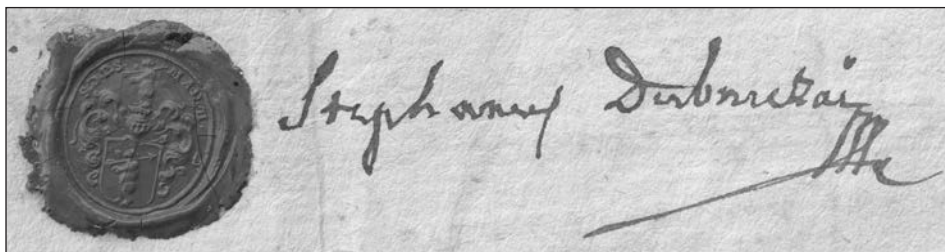
tagja.¹³ Az 1515-ben tartott veszprémi zsinat szabályozta a posztot, ám a török hódoltság után csak nehezen állt helyre a rend.¹⁴ A káptalan, amelynek élén Padányi Biró Márton nagyprépost állt, tiltakozott Dubniczay kinevezése ellen, mert állítása szerint a hantai préposti cím össze van kötve a veszprémi kanonoki javadalommal. Acsády püspök felszólította a káptalant, hogy állítását igazolja oklevelekkel, amit a káptalan nem tudott megtenni – az előző hantai prépost nem más volt, mint a jelenlegi püspök, aki abban az időben nem volt veszprémi kanonok, sőt többen elődei közül hasonló helyzetben voltak. A tiltakozáshoz és az utána következő bizonyításhoz kutatómunkát kellett végeznie a feleknek a káptalani levéltárban.¹⁵ Ettől az eseménytől számíthatjuk Dubniczay István és Padányi Biró Márton nézeteltéréseinek kezdetét. Ezek után a káptalan képviselői belenyugodtak Dubniczay kinevezésébe és beiktatásába.¹⁶ Rövid időn belül a hantai prépost elnyerte a veszprémi kanonoki címet,¹⁷ majd két évvel később, 1742-ben már éneklőkanonokként szerepelt a forrásokban.¹⁸

Acsády Ádám püspök oldalkanonokját szülővárosába, Pápára küldte. Ott a pálos rend építkezéseit és birtokvisszaszerzéseit kellett felügyelnie. A történeti hagyományban sokáig az építész Dubniczay Istvánt nem azonosították a veszprémi káptalan kanonokjával. Dubniczay prépost valójában a Nagyboldogasszony tiszteletére épült pálos templom építkezéseit felügyelte, nem pedig annak építtetője volt. A rend a török hódoltság után egykori birtokainak visszaszerzésére fordította az energiáit. A gimnázium felépítése a mecénások nagylelkűsége ellenére felemésztette anyagi tartalékaikat, így az új templom munkálatai akadoztak.¹⁹ Ekkor lépett elő Acsády püspök a pálosok támogatójaként, és küldte el a helyszínre bizalmasát. A kutatás már megcáfolta, hogy Dubniczay volt az építtető, valamint azt is, hogy Acsády püspök szentelte fel a templomot.²⁰ A tervező az a Wittwer Márton Atanáz volt, aki a zirci apátság építkezései során is kivette részét a munkálatokból. A hantai prépost neve viszont gyakran előfordult a pálosok irataiban. A rend letelepedésének századik évfordulóján, 1738. június 21-én Dubniczay mondta az ünnepi szentmisét Pápán.²¹ 1742. július 26-án Szent Anna napján az új templom első miséjét is ő mondta, ám a perjel, Kunktár József tartotta a szentbeszédet. Ők ketten segédkeztek a templom szentelésének előkészületei során is.²² Nem véletlen tehát, hogy az 1741. március 28-án megírt első végrendeletében a pálos szerzeteseket bízta meg utolsó akaratának végrehajtásával.²³

Padányi püspök udvarában

Acsády püspök halála után új fejezet kezdődött Dubniczay István életében. A káptalan fejének ekkor Padányi Biró Márton nagyprépostot nevezték ki. Padányi

régi nemes családból származott, a csallóközi Alistál református templomában keresztelték meg. Apja korán elhunyt, anyja ezért a családjához küldte őt, hogy katolikus neveltetésben részesüljön. A nagyszombati *Collegium Rubrorum*ban Veszprém megyei papnövédeként tanult. 1723-tól hat éven keresztül Bicske plébánosa volt – elsőként a török hódoltság után, majd Felsőörsön hasonló karriert futott be. Már 1734-ben Acsády Ádám püspök helynöke lett, 1740-től pedig ő viselte a veszprémi nagyréposti címet. A káptalan követeként 1741-ben részt vett a pozsonyi országgyűlésen, ahol beszédével magára vonta Mária Terézia figyelmét. Ekkor a korona és a rendek szoros egymásrautaltsága mellett érvelt. 1745. március 18-tól veszprémi megyés püspök és örökös főispán.²⁴

Dubniczay pecsétje és aláírása az 1766-ban kelt végrendeletén.

VeML XII. 2. a. CO625

Dubniczay István életútját figyelembe véve feltűnő, hogy gyors pozíciószerezése után egészen a káptalanból való távozásáig – ami több mint két évtizedet ölel fel – nem tudott feljebb emelkedni az egyházi ranglétrán. A veszprémi káptalan nem számított nagy intézménynek, ám annál fontosabb volt a Magyar Királyság életében. Kevés számú kanonoki javadalom ellenére természetesen nem emelkedhetett az összes személy nagyréposti, vagy püspöki rangra, ám Dubniczay István vagyonát és cselekedeteit elnézve várható lett volna kinevezése.²⁵ A háttérben a Padányi Bíró Mártonnal húzódó nézeteltérések kell keresnünk, mivel a felek minden lehetőséget kihasználtak, hogy keresztbe tegyenek egymásnak. 1748-ban Dubniczay Istvánt bepanaszolták a pápai nunciushoz egy nő megbecstelenítésének vádjával, melynek háttérben valószínűleg a püspök állt,²⁶ majd 1753-ban ismeretlen személy Padányi püspököt jelentette fel az udvarnál főispáni teendői elhanyagolása miatt.²⁷ A győri szentszék felmentette a kanonokot, ám Padányi Bíró Márton ellen több vizsgálat is indult. 1753-ban az egyiket Zbiskó püspök vezette, aki ebben az időben Dubniczay István kanonoki házában lakott, amit a püspök érthetően sértőnek tartott.²⁸ Padányi püspök sok kellemetlenséget okozott Dubniczaynak, de ő sem maradt adós. A szüntelen harcok miatt, melyeknek kiváltója nem minden esetben a kanonok volt, a püspök levelezésében is megfigyelhető. Megjegyezte azt is, hogy egykori kedvenc tár-

sai még csak nem is köszöntek neki, úgy vélte, hogy ennek háttérében is Dubniczay áll. Bármit csinált a püspök, a káptalan élén Dubniczayval, mindig ellenkezett vele. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a püspök nem Veszprémbe, hanem Sümegyen építtetett magának palotát.

Acscády Ádám püspök halála után Dubniczay István visszatért Veszprémbe a pápai pálosoknál töltött megbízásából, a piarista rendház egyik szobájában rendezkedett be. Feltehetőleg a folyamatos ellenségeskedés is közrejátszott abban, hogy Padányi Biró Márton kényszerítette őt kanonoki ház építésére, sőt 1749-ben ő maga jelöltette ki annak helyét.²⁹ A veszprémi vár középkori utcaszerkezetének megbontására a XVIII. században került sor, amikor a több apró telken elhelyezkedő épületek helyére a kanonokok új házakat építettek. Dubniczay a magáét részben Karácsony Péter és Roboz Pál házainak helyén emeltette, melynek szomszédságában

*Dubniczay István címere
és jelmondata veszprémi házában.*

Fotó: Navratil Ferenc

1733-tól Padányi Biró Márton kanonoki háza állt. Az L alaprajzú, egyemeletes, részben alápincézett főépület és a kétfelől hozzácsatlakozó gazdasági és kiszolgáló épületek U alakban zárják közre az udvart, melyről szép kilátás nyílik a Jeruzsálem-hegyre. Az épület főbejárata felett látható évszám szerint 1751-ben készült el a kanonoki ház, amit a régészeti kutatások is alátámasztottak. Szintén ezen a részen található az építtető

készült el a kanonoki ház, amit a régészeti kutatások is alátámasztottak. Szintén ezen a részen található az építtető jelmondata: „*Non est mortale quod opto*”,³⁰ azaz Ovidius után szabadon „nem vész el, ami jó”, felette pedig a kanonok kőből készült címere, melynek mezejében egy torkon átlőtt medve található.³¹ 1751. július 15-én került sor a ház szentelésére, amit Biró ellensége, Kácsor Keresztély piarista házfőnök hajtott végre.³² A kanonok tevékenysége a Veszprémbe elköltözött idő alatt szerteágazó volt. Egyrészt a káptalant képviselve mindent megtett azért, hogy ellenkezzen az előljárója intézkedéseivel szemben, másrészt érdekes módon megfigyelhetjük, hogy az egyházmegyében zajló rekatolizációs folyamatok tevékeny résztvevője volt. Padányi püspök személye sok konfliktust szült főispáni szerepében is.³³ Ezek közül is a leghosszadalmasabb az után keletkezett, hogy Padányi újból meg akarta állapítani Veszprémbe a káptalan, a város és a püspökség birtokainak határait. A megyei bizottság elnöke, Csuzy Gáspár jó viszonyban volt Dubniczayval, sőt maga a vizs-

gálat sem a megye székhelyén, hanem a kanonok házában zajlott. Biró naplóbejegyzései szerint oda hordatták a jegyzőkönyveket, melyeket éjjel-nappal böngésztek.³⁴ A helyi protestánsok kitartóan és megfontoltan a veszprémi lakosok mellé álltak, ugyanis őket is bántották Padányi intézkedései, amikor földesúri jogait kívánta gyakorolni.³⁵ Csuzy Gáspár ügyvéd és birtokos a protestáns köznemességre támaszkodott, Dubniczay István az elégedetlen káptalan élére állt, Kiss Sándor pedig a tiltakozó katolikusokat képviselte, írnokuk a piarista házfőnök, Kácsor Keresztély volt. Mindegyikük mást akart elérni, de a közös ellenfél, Biró Márton személye összefogta őket.³⁶ Dubniczay Istvánt valószínűleg a sértődöttség vitte bele a szövetségbe. Biróval kanonoktársak voltak, így jobban bántotta őt, hogy a köreiből kikerült nagyprépost, majd püspök kétségbe vonta hantai prépostságának jogosultságát. Dubniczay mindvégig kitartott az ellenségeskedés mellett, valótlanságokkal is harcolt előjárója ellen.³⁷ Azt is állította, hogy Biró jó célra soha nem költött pénzt.³⁸ A kanonok a káptalan nevében rátámadt a főispánra, aki egyben a püspöke volt, mivel intézkedései sértették a káptalan földbirtokait Veszprémben. Biró ezért magához rendelte őt és kiiktatta az éneklőkanonokot az illó viselkedésről, megróttta őt, amiért nyilvánosan sértegette feljebbvalóját. Emiatt Dubniczay *quasi in furiam actus* nyilvánosan panaszkodott. Ennek ellenére a tények azt bizonyítják, hogy Dubniczay az egyházi vagyon lelkiismeretes sáfára volt. A közös érdekek mentén létrejött szövetség tagjai folyamatosan a püspök ellen hangolták az egyes perek érintettjeit.³⁹ Biró sem télenkedett, és Bécsben megvádolta a királyi biztosokat.⁴⁰ A kanonok mindenhol jelen volt, ahol meg lehetett támadni a püspököt. Sokat utazott, társai gyakran feljegyezték, hogy Bécsben van.⁴¹ Mindszenty bíboros (akkor még Pehm József) a Padányi püspökről írt könyvében pártatlansága jeleként így védelmezte a kanonokot: „*Dubniczay egyébként jótékony ember; de dubnici tót eredettel nem érthette meg Biróban a magyar nemesi természetet. Emellett folytonos gyomor- és fejfájás gyötri.*”⁴² Valóságos ámokfutást követett el a püspök ellen, de Padányi tevékenysége, aki vagy egy évszázaddal megelőzte korát, szintén nem hajlott a kompromisszumos megoldásra.

A Veszprém városával folytatott csatározásai kitöltötték a püspök életét, sőt megpecsételte egész hivatali idejét. Padányi Biró Márton a legélesebb harcokat mégis a káptalannal vívta. Padányi Biró Márton reformjait és tevékenységét a püspöki levéltárban fennmaradt iratok alapján vizsgálhatjuk meg. Mindszenty bíboros megemlíti, hogy már 1752-ben feljegyezték róla, hogy nagyon sokat pereskedett. A viták közül nem hiányozhattak az anyagi jellegű összetűzések sem. Ezeket a várossal és a káptalannal is fenntartotta. Talán általánosnak mondható, hogy hazánkban a káptalanok nem tudtak belenyugodni a tridenti zsinat határozataiba és az azóta eltelt időben sem szívtelték, hogy a püspöki hatalom alá rendelték őket. Biró Márton tevékenységét az is nehezítette, hogy a káptalan köreiből emelkedett a püspöki rangra.

A veszprémi Dubniczay-ház homlokzata.

Fotó: Navratil Ferenc

A konfliktusok kiváltó oka az volt, hogy szerette volna megreformálni a káptalan tagjainak életét, ami mellett élete végéig kitartott.⁴³ A kanonokok a konventmisét leggyakrabban külső papokkal, főleg piaristákkal végeztették, amit nem a jótévkért, hanem saját lelkükért mondtak. A fegyelem hiánya miatt szüntelen volt közöttük a veszekedés, hanyagolták a karimát, helytelenül végezték a zsolozsmát. A püspök szerette volna két fővel növelni a kanonoki stallumok számát, illetve megtiltotta nekik, hogy az engedélye nélkül elhagyják az egyházmegyét. Padányi még nagypréposti kinevezése során felújította a nagypréposti házat a Gizella-kápolna északi szomszédságában. A püspöki cím megszerzése után viszont vonakodott azt átengedni az utódjának és a káptalannak. Orosz Pál nagyprépost számára kijelölte a szintén általa építtetett kanonoki házat a Roboz-telken, ezért sikeresen perelte a püspököt. Bíró úgy vélte, hogy mivel a kanonokok saját maguk építetik a házaikat, ezért ők rendelkeznek az egyes épületekkel. Igaz, beletörődött az ítéletbe, de halogatta a kiköltözést a préposti házból. Ezért Orosz Pál nagyprépost a püspök távollétében a cselédséggel kirakatta Bíró Márton bútorait az utcára. Padányinak három háza volt a várban, mégsem volt hol laknia. A püspöki palotában élő papnövendékeket ezert átköltöztette a saját kanonoki házába, ő maga pedig bevonult az egykori Acsády-rezidenciába.

Bíró Márton munkásságának egyik mérföldköve a nagy port kavart, majd betiltott *Enchiridion* publikálása volt. Ebben azt hirdette, amire már az 1523. évi országos törvényekben is találunk példát: *lutherani non sunt tolerandi, sed puniendi*. Oly

mértékben bántotta lelkét a protestánsok térhódítása és egyházmegyéje szegénysége, hogy gondolatait egy olyan műben fogalmazta meg, melyet a nem katolikus politikai szövetségek érdekében Mária Terézia végül visszavonatott, pedig nagyra becsülte művelt titkos tanácsosát. Még Róma is felfigyelt a hitbuzgó püspök ténykedésére, aki 20 000 lelket térített vissza a katolikusok számára.⁴⁴ Sajnos nem rekonstruálható, hogy Dubniczay István életét milyen módon érintették püspöke reformjai, ám azt világosan láthatjuk, hogy a reformáció visszaszorításában kulcs szerepet kapott. Dubniczay István szenvedélyben egyenlő ellenfélnek bizonyult.⁴⁵ Veszprémi évei során alárendelte magát püspöke rekatolizációval kapcsolatos intézkedéseinek. A XVII. század kezdetén a veszprémi egyházmegyében 30 plébánia állt, ráadásul többségük nem is kőből, hanem fából készült építmény volt, illetve magánházak pótolták azokat.⁴⁶ A siralmas helyzetet az is mutatja, hogy fél évszázaddal Pázmány Péter működése után 70 katolikus pap és háromszáznál is több protestáns lelkész működött az egyházmegyében. Padányi Biró Márton remek tájékozódását is jelzi, hogy a Rómába küldött jelentései alapján világosan látta a rá váró feladatokat, hiszen székhelye is *csak úgy hemzsegett az újhítűektől*. Rendes szemináriumra nem volt Veszprémnek, a püspöki palota is omladozott, a katolicizmus hanyatlott, a templomok nem rendelkeztek alapvető felszereléssel. A Rákóczi-szabadságharc leverése után III. Károly király *Carolina resolutio* megnevezésű rendelete szerint olyan helyeken, ahol a templom bizonyíthatóan a katolikusoké volt, de protestánsok kezére került, vissza kell tőlük venni. A kialakult vallási helyzetet történeti jogon kívánták megoldani, figyelmen kívül hagyva a települések lakosainak hitéletét.⁴⁷ Padányi Biró Márton fáradtságos munkával először a székesegyházat, amit jegyesének nevezett, látta el különböző javakkal, felszerelte a templomot, restauráltatta az épületeket. Tevékenységét nyomon követhetjük az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a *canonica visitatio* alapján, mivel a tridenti zsinat előírása szerint a püspökök kötelesek voltak két évente végiglátogatni egyházmegyéjüket, amire Veszprémben 70 éve nem került sor.⁴⁸ Hasonlóan jó támaszt nyújtanak az általa készített lélekösszeírások is.⁴⁹ Padányi 1745-ben kezdte meg birodalma feltérképezését, amihez engedélyt és támogatást kért a királynőtől és a pápától is. A vizitáció során felkereste a protestáns templomokat is és jelentéseket írt az ott tapasztaltakról.⁵⁰ Tanulmányosnak nevezte az útjait, mivel azok jelentősen befolyásolták további munkáját, egyházszerző tevékenységét. Elsősorban a plébánosok számát kívánta növelni, ami egyben azt is jelentette, hogy a plébániákat is meg kellett többszörözni. Ez a folyamat már Acsády Ignác idejében elindult, de Biró Márton nagyobb hévvel vetette bele magát a megújulásba. Püspöksége végén már 87 további plébániával rendelkezett az egyházmegye: 48 újat alapított és 39-et helyreállított. Tervei között szerepelt további tíz plébánia, de ezek közül halála után csak négy jött létre.⁵¹ Becslések szerint a felújításokra és alapításokra a saját vagyonából több mint 240 000 forintot költött.

Dubniczay és a rekatolizáció

A veszprémi egyházmegyében némely templomfoglalás harcok árán ment végbe, melyek történetét a forrásoknak köszönhetően ismerhetjük. Dubniczay István életében kiemelkedik a lovasi ügy, ami a település református egyházának fordulópontja volt a XVIII. század közepén.⁵² Történeti jogaira hivatkozva a veszprémi káptalan a birtokain sorra foglalta vissza a templomokat a reformátusoktól, valamint mindent megtett azért, hogy jobbágyaik ne gyakorolhassák vallásukat és térjenek vissza az igaz hitre. Lovason két prédikátort ismerünk, Terestyéni Józsefet (1743–1753) és utódát Keszi Jánost (1753–1754), akit a falusiak a földesúr engedélye nélkül hoztak be. 1753-ban a lovasi és az alsóörsi asszonyok akadályozták meg a templom visszavételét, így a kanonokok és embereik távozásra kényszerültek. Az ügy nagy port kavart, ám a lakosok nem érték el céljukat. Lovas településen a reformációval kapcsolatos problémák még azelőtt jelentkeztek, hogy a veszprémi káptalan kanonokjai lefoglalták a templomot. Terestyén József kálvinista prédikátor személyét és cselekedeteit már korábban is vizsgálták. 1752-ben vizsgálati jegyzőkönyv készült Terestyén lovasi működéséről.⁵³ A 4 tanúnak 5 kérdést tettek fel, melyek segítségével azt szerették volna megtudni, hogy a pápista lakosok körében mennyire terjedt el a kálvinista befolyás. Az egyik tanú Antal Ferenc szabados volt, aki elmondta, hogy *„a mostani lovasi prédikátor, Terestyén József, Medve János pápista ember lovasi csordás gyermekét megkeresztelte ennek előtte három esztendővel. Tudja azt is, hogy azon esztendőben azon csordásnak négy gyermekét temette el. Azt is tudja, hogy még anno 1751-ben ugyan ott lakozó Mecséri György pápista ember fia vette el Alsóörsön lakozó Faragó Mihály pápista ember leányát, és ismét ezen pápista Mecséri György leányát lovasi Sátor Adám fia elvévén mindegyiket a lovasi prédikátor megeskette és így mindegyiket kálvinistává tette.”*⁵⁴ Történt ez annak ellenére, hogy a felsőörsi prépost mindezt kifejezetten megtiltotta. Kiderült, hogy a prédikátor szolgált a lutheránusoknak is, ráadásul a vegyes házasságokat is jóvá hagyta, özvegyasszony is templomban köthetett új frigyet.

A lovasi prédikátor, Terestyéni József halála után a veszprémi káptalan négy tagja elment Lovasra, hogy érvényesítsék a földesúr akaratát. A megyei megbízottak már korábban értesítették a falusiakat a káptalan utasításairól, miszerint az engedélyük nélkül nem hozhatnak új lelkészt a faluba. Ám a lovasiak nem ijedtek meg, találtak új prédikátort, akit Csopakon egy magánházból szállásoltak el. Arról, hogy mi történt ezután, több levél és tanúvallomás is tudósít. 1753. július 18-án, tehát a protestáns lelkész halálát követően, a kanonokok, név szerint Orosz Pál nagyprépost, Pöstényi Mihály olvasókanonok, Dubniczay István éneklőkanonok és Szentimrei Szabó Ferenc örkanonok, népes kíséretükkel – velük tartott még Kozorics Ferenc veszprémi plébános, Türgyei Péter salomvári plébános, egy fiská-

Lovasi templom.

*Reguly Antal Múzeum és Népművészeti
Alkotóház Fotógyűjteménye*

verték a felbőszült reformátusok. Mindeközben moslékkel és ganéval dobálták a kanonokokat. Padányi Biró Mártonnak címzett levelében Lenthly István általános püspöki helynök azt írta, ha a klerikusoknak nem sikerül elmenekülniük, agyonverik őket.⁵⁶

Az incidens után a káptalan megpróbált hivatalos úton elégtételt venni. A reformátusok a pecsét feltörését azzal magyarázták, hogy az a véletlen műve volt és a legnagyobb felfordulást nem is ők, hanem a szomszéd falu lakosai okozták.⁵⁷ Az 1753. július 18-án történtek után a lovasiak állandó őrseget állítottak, hogy időben értesülhessenek a káptalan további templomfoglaló szándékairól. Ugyanakkor az érintett felek peres úton is próbálták érvényesíteni saját igazukat. A vizsgálat során több tanút kihallgattak, amiről jegyzőkönyvek is készültek. Csutor András, Zala vármegye „öskütye” 1753. augusztus 20-án tett tanúvallomást. Az esküdt a környező településeket járva július 18-án érkezett meg Lovasra. A község mezején, közel a faluhoz, találkozott Dubniczay és Pöstyéni kanonok urakkal, akik éppen akkor menekültek ki Lovasról. Arra kérték a hivatalnokot, hogy figyelmeztesse a templom mellett

lis, három inas és két lovas hajdú – és parancslevéllel a kezükben megjelentek a településen, majd lepecsételték az oratóriumot, azaz a templomot, az iskolát és a paplakot, vagyis a prédikátor házát. Arra utasították a lakosságot, hogy a földesúr, tehát a veszprémi káptalan engedélye nélkül ne merészeljenek új prédikátort hozni a faluba. A református lelkész helyettesítésére a földesúr engedélye nélkül hozott személyt börtönbüntetéssel fenyegettek, így távozásra kényszerült. Az asszonyok erre nagy lármát csapva felszaggatták a pecsétet és félreverték a harangokat. A szerszámokkal felfegyverzett falusiak összegyűltek a templom körül.⁵⁵ A Lovas faluba érkező szekereket körbefogták és megtámadták a káptalan képviselőit. A kanonokok közül a legrosszabbul Dubniczay István járt, akinek a fejét ösztökével be-

álló embereket a földesúr utasítására, ugyanis aki leszakítja a pecsétet, azt tömlöcbe vetik. A kanonokokat megkövezték és meg is verték, nagy darab fákkal, dorongokkal és póznákkal kergették őket. Kis híján a hivatalnokot is megtámadták, csak a falu bírójának, Pálffy Jánosnak köszönheti megmenekülését. Ő ugyanis tudta, hogy más ügyben érkezett a faluba és nem a kanonokokat kísérte. Csutor a lármát keltőket, akik feltörték a pecsétet, kérdőre vonta. A bíró azt felelte, hogy még akkor leszaggatták a pecsétet, amikor a főtisztelendő urak jelen voltak. Ott helyben, a zavarág közepette vonta kérdőre az esküdt a rendbontókat, egy közülük pedig azt tanácsolta neki, hogy jobban tenné, ha még most elmenne a faluból, „*mert bizony még ma kegyelmedet is megütyük*”. Arra a kérdésre, hogy miért kellett megverni a főtisztelendő urakat, egyértelműen azt felelték, hogy az egyháziak maguk tehetnek a dologról, nem kellett volna templomot foglalni.⁵⁸

1753. augusztus 8-án került sor a lovasiak kihallgatására, melynek során azt szerették volna megtudni, mi történt valójában a faluban és kik a bűnösök. A tanúk között főleg katolikusok szerepeltek, a protestáns lakosok csak annyit közöltek, hogy valóban megtörtént az incidens, ám ők csak hallomásból tudnak a dologról. A kihallgatás során hét kérdést tettek fel a beidézeteknek: 1. Tudja-e, hogy amikor haldoklott a lovasi prédikátor, a földesúr megtiltotta, hogy új prédikátor jöjjön helyettesíteni Terestyényt? 2. A földes úr tilalma ellenére Csopakról hoztak alattomban prédikátort? 3. A káptalan négy tagja elment Lovasra és minden háborgás nélkül kívánták lepecsételni a prédikátor házát, az iskolát és az oratóriumot. Tudja bizonyosan, hogy rögtön ezután minemű káromkodásokkal, szidalmakkal és csatával támadtak az urakra? A harangot félreverték, a mezőről és szőlőből beszaladtak a falusiak és hírül adták azt az alsóörsieknek? 4. Látta vagy hallotta, hogy a lovasi és alsóörsi férfiak dorongokkal, póznákkal és vasvillákkal, az asszonyok pedig peme-tekkel és előre elkészített moslékokkal az urakat és kíséretüket verték, mocskolták, kövekkel hajigálták? Az urak közül leginkább hármat megsebesítettek, kiket vérbe fagyva hagytak, és ha nem kapaszkodtak volna fel szekereikre, talán agyon is verték volna őket? 5. Nevezze meg, kik voltak lovasiak és kik alsóörsiek, kik voltak a felbújtók, minemű káromkodások és veszekedések történtek, kik kiáltották, hogy pápista disznók az urak? 6. Tudja-e azt a tanú, hogy a káptalan pecsétjét azonnal nagy morgolódás közepette leszakították és kik voltak a fő kolomposok? 7. Utoljára pedig hallotta-e a tanú, hogy azt mondták, ha ezután bármelyik pap vagy szerzetes csak átmegy a falun, azt agyonverik? A tanúk jelen voltak, amikor a négy kanonok kiment Lovasra és lepecsételték a prédikátor házát, az iskolát és az oratóriumot is. Egyikük beszámolt arról is, hogy a csopaki prédikátor egy ideig Torma Ferenc lovasi házában tartózkodott. A pecsétet Balogh János felesége, Kovács Jutka és az ifjú Sebestyén felesége, Bertók Anna szaggatták le. A harangot félre verték és a mezőről és a szőlőhegyekről az emberek mind odagyültek köréjük és rátámadtak az embe-

rekre. Azt is látták, hogy mind Felsőőrsről, mind Alsóőrsről az emberek nagy fúriával gyülekeztek, durungokkal és husángokkal, az asszonyok pedig az előkészített moslékkal az urak közül egyet meg is moslékoltak, némelyeket meg is verték. Pöstyéni urat kétszer kővel meghajították, Kozorics úrnak a fejét kővel betörte alsóőrsi ifjú Gál Imre felesége Antal Kata, aki ezzel dicsekedett is, Dubniczay kanonok urat ösztökével alsóőrsi Horváth István mellbe ütötte. Az asszonyok pedig, akik az urakat öntözték és locsolták, a következők voltak: Pálffy Jánosné, Mészárosné, Mesterné, Kocsola Józsefné, ifjú Sebestyénné. Rühes pápistának, vérszopó pápista disznónak, pokol tüzére való lajha fiaknak mondták őket. A lármát csapók között volt Sátor Gergelyné, mondván: „*Gyertek asszonyok! Eljöttek a gyilkosok!*” Több tanú azt vallotta, hogy az asszonyokat azért bujtották föl, hogy akármit cselekednének, semminemű büntetés nem fogja érni őket. Úgy látták, ha az urak hirtelen nem kaptak volna el, talán gyilkosság történt volna. Mária Magdolna napján Lovas helységben összegyűltek az alsóőrsiek, felsőőrsiek, arácsiak, szentkirályszabadjaiak, vámosiak, szentgáliak, csopakiak, kövesdiek és paloznakiak, akik a felsőőrsi búcsúból jöttek. Ekkor Pálffy István megkérdezte, hogy a káptalanból ki volt jelen a búcsún, erre azt felelték, hogy ott egy káptalanbéli úr sem volt. Mikor a felsőőrsi búcsúnak vége lett, az összes ember magától szétszéledt. A gyülekezés azért volt, mert azt hirdették, a felsőőrsi búcsú után eljönnek a káptalanbéli urak és elveszik a templomot. 1753-ban végleg megszűnt a református egyház Lovas településen, ezután nem sikerült helyreállítani a közösséget. A kisszámú katolikus lakosság alárendelt helyzetben élt annak ellenére, hogy a veszprémi káptalan volt a legnagyobb földesúr a területen. A káptalan a hivatalos procedúra után visszaadta a templomot a katolikus híveknek, melyet barokk stílusban helyreállítottak. Fenntartására a káptalan tagjai több alapítványt tettek, többek között Dubniczay István is adományozott egy kisebb összeget a végrendeletében.

Füle is azok közé a települések közé tartozott, ahol az erőszakos fellépés nem hozott számottevő eredményt, ellenben felzaklatták a kedélyeket, így ellenséges eszközökhöz folyamodtak a protestánsok is. A településen a vallásháború már az 1720-as években megkezdődött, 1733-ban Acsády püspök megállapította, hogy a többségében református falu a katolikus egyházi szervezetbe nincs bekapcsolva. Ezért is igyekezhetett a káptalan katolikus családokkal betelepíteni Fülét.⁵⁹ A káptalan a tulajdonában lévő birtokainak nem csak a hitéletét tartotta szemmel, hanem földesúrként részt vett azok mindennapi életében is. Balatonfüreden például még 1755 előtt Dubniczay kanonok néhány évre elvette a káptalan jobbágyaitól a nádlás jogát, amit azonban később visszakaptak.⁶⁰ Fülén újabb incidens érte a kanonokot: amikor 1749. augusztus 19-én a tized szedése miatt a faluban járt, egy Kovács János nevezetű jobbágyot megbotoztatott és a felháborodott lakosok rátámadtak a kanonokra. Csak Almádi András plébános könyörgésére engedték őt el. A jobbágy állító-

lag Bécsbe ment, hogy ott adja át a reformátusok panaszait Mária Teréziának. A botozásra azért került sor, mert a fülei reformátusok sérelmezték a földesúr, tehát a káptalan velük szembeni viselkedését és illetlen szavakkal fogadták a kanonokot.⁶¹

A zirciek mecénása

Dubniczay Istvánt különös jóindulat fűzte a zirci monostorhoz és a ciszterciekhez.⁶² A kanonok élete során több szerzetesrenddel került kapcsolatba: iskolás éveit a jezsuitáknál töltötte, Acsády püspök idejében a pápai pálosok között élt, Padányi alatt főképp a piaristáknál tartózkodott. Nem volt számára ismeretlen a szigorú regula szerinti élet. A veszprémi káptalanban betöltött szerepének köszönhetően találkozhatott először a ciszterciekkel, mikor a rend hivatali ügyeit intézte. 1750. április 14-én a veszprémi káptalan tudomásul veszi, és elismeri Rieger Kandid heinrichau apát kinevezését a zirci apátság élére. Az oklevél aláírói között szerepeltek a káptalan tagjai is, Pöstényi Mihály és Dubniczay István éneklőkanonokok.⁶³ Ez az első forrásokkal alátámasztható eset, amikor a hantai prépost és a fehér szerzetesek

között kapcsolat jött létre. Nem feledhetjük, hogy a rend ebben az időben jó viszonyt ápolt a káptalannal.

Az elkövetkezendő években Dubniczay neve gyakran előfordult a ciszterciek zirci házának *Historia domusában*.⁶⁴ Mint rendkívüli jótevőre számíthattak rá a szerzetesek. 1752-ben Padányi Biró Márton felszentelte az elkészült új apátsági templomot, ám ekkor annak berendezése még nem volt teljesen kész. 1754-ben a zirci apátsági templomban felállítandó főoltár céljára Dubniczay 4000 forintot adott. A szerzetesek ebből a pénzből vásárolták Bécsben az oltárképet, amely Mária Mennybemenetelét ábrázolja. Készítője nem más volt, mint a híres Franz Maulbertsch, akinek a műveit Padányi Biró Márton is kedvelte. Időközben a kanonok adományából a pápai fafaragók elkészítették a főoltárt. Felállítását és a

A Dubniczay által adományozott örökmécses a zirci bazilikában. Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

díszítő faragványokat a mester Zircen végezte a segédeivel.⁶⁵ az első szentmisét 1756. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján maga a jótevő mondta.⁶⁶ Dubniczay a következő években egy ezüsből készült öröklámpát készíttetett a bazilika számára,⁶⁷ amely a mai napig a templom dísze, két üvegcsillárt,⁶⁸ két karos gyertyatartót, majd a templom mind az öt oltárát megaranyoztatta.⁶⁹ 1758. június 30-án Schneider Péter zirci perjel igazolta, hogy Dubniczay és vérrokona, Vietoris Ilona, 8000 forintot adott kezelésre, melynek kamatát az fogja kapni, aki a másikat túléli.⁷⁰ A *soror* jelzővel ellátott hölgyről nem tudjuk pontosan, milyen rokoni kapcsolatban volt a préposttal, végrendeleteiből csak két testvérét ismerjük, Annát és Sándort. 1762. április 25-én Ilona meghalt. A zirci konvent *Historia domusa* így emlékezett meg erről: „*Ez évben a halál kinyújtotta kaszáját Vietoris Ilona tekintetes asszonyra, aki bátyjával, Dubniczay István veszprémi kanonok úrral jótevőnk volt. Apátsági templomunk Szent Anna oltáránál nyugszik.*”⁷¹ Még ugyanebben az évben az említett 8000 forintot Dubniczay kamatostul a zirci apátságnak ajándékozta.⁷² A porosz agresszió következtében – a kettős apátság megléte miatt – a zirci konvent anyagi gondokkal küzdött.⁷³ A nagy reményekkel kecsegtető apátság nehezen kapott támogatást az anyamonostortól, ezért a prépost adományja után a perjel kénytelen volt további 6000 forintot kölcsön kérni.⁷⁴

Míg Dubniczay jótékonyságának valóságos özönével halmozta el Zircet, addig közte és Biró püspök között állandósult a küzdelem. Padányi életének utolsó éveiben már csak elvétve tartózkodott Veszprémben. Őt is megviselte az állandó harc a káptalannal és a várossal és nehezen tette túl magát könyve betiltásán, de utolsó hónapjaiban okozott még néhány kellemetlenséget kanonokjának: Dubniczay István is menekülni kívánt Veszprémből. Rómához folyamodott felmentésért a helyben lakás alól, mert neki a veszpréminél enyhébb levegő kell, ilyen pedig nézete szerint a zirci. Biró véleményezi az engedély megadását azzal, hogy a kérvényező kanonok már 5 éve gyakori, majdnem mindennapos szédüléstől és fejfájástól szenved, és ehhez járulnak a veszélyes lázrohamai.⁷⁵ 1759-ben annyit sikerült elérnie, hogy felmentették őt a helyben lakás alól, tehát elhagyhatta a veszprémi káptalanban kijelölt helyét.⁷⁶ Mivel Padányi püspök rossz képet festett a kanonokról, Róma nem teljesítette kérését. Pontosán nem tudjuk, mikor érkezett meg a pápai kúria válasza, ám Biró Márton közben meghalt. Több hónap is eltelt, mire Dubniczay elszánta magát a nagy döntésre. 1763. március 5-én, böjt 3. vasárnapján, Koller Ignác veszprémi püspök előtt lemondott a veszprémi kanonoki javadalmáról, de a hantai préposti címét meghagyta magának.⁷⁷ A rákövetkező napon már Zircről címezte levelét, melyben megadta azon tárgyak és javak jegyzékét, amelyeket eltartása fejében a zirci konventnek felajánlott.⁷⁸ Ettől kezdve nem találkozhatunk a hantai préposttal a veszprémi káptalan okleveleiben. Távozása után kanonoki háza a káptalan tulajdonába került.

A zirci Dubniczay-ház.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

Koller Ignácot Padányi Biró Márton püspök méltó utódjának tekintették kortársai. 1765 és 1773 között ő építtette a püspöki palotát, restauráltatta a Gizella-kápolnát és megkezdte a szeminárium építtetését, a várbéli vízvezeték kiépítése is a nevéhez fűződik. A hantai prépostságot 1767-ben a káptalanhoz csatolta, így a kanonoki javadalmak számát hétre emelte.⁷⁹ Az új püspök nem szerette volna tovább húzni Dubniczay István szenvedését Veszprémben, neki nem voltak személyes nézeteltérései a kanonokkal. A prépost a ciszterciektől megkapta az egyik használaton kívüli épületüket az apátsággal szemben, amely a XVIII. század elején a Rákóczi-szabadságharc áldozatául esett. Ez már korábban megtörténhetett, mivel még kanonokként is gyakran időzött a szerzetesek között: az önálló háztartáshoz szokott úr az újonnan felépített apátságon kívülre költözött. Ezt támasztja alá az is, hogy idősebb korára nem novíciusként lépett a rendbe. A szerzetesekhez való tartozás egy másik módjában volt szerencséje részesülni. 1763. június 1-jén Konstantin Haschke apát a heinrichai és zirci konventek és a ciszterci rend konfraterévé szentelte a prépostot.⁸⁰ Ez annyit jelent, hogy testvéri fogadalmat tett, teljes jogú ciszterci szerzetessé lett, de a fogadalmáról kiállított oklevélben nem részletezték további életét. Konstantin Haschke nevezett év elején lett heinrichai apát, ám a zirci kinevezés megerősítésére még várnia kellett. Ezért is történt, hogy Dubniczay István a fogadalmát nem tehetette le helyben, hanem el kellett utaznia Sziléziába. Az apát gyakran meglátogatta a zirci testvéreket és Koller Ignác veszprémi püspökkel is kedvező egyezségeket kötött.

*A heinrichauai apátság kvadruma.
Reguly Antal Múzeum és Népművészeti
Alkotóház Fotógyűjteménye*

A következő években Dubniczay István vagyonának nagy részét a ciszterci szerzeteseknek adta. Ebből is látszik, hogy nem novíciusként élt, mivel fogadalomtételle után is rendelkezhetett személyes vagyonnal. 1766. március 12-én még a hantai prépostság törzsokhegyi szőlőjét is a rendnek adományozta, mindössze évenként 6 forintnyi bért kötött ki magának jogelismerés címen.⁸¹ A ciszterciek kötelékében eltöltött időből nem ismerünk olyan feljegyzéseket, amelyekből közelebről megismerkedhetnénk a prépost szerzetesi életével, a rend szabályainak megfelelően élte mindennapjait és tevékenyen részt vett Zirc második felvirágztatásában. A következő írásos nyoma a prépost cselekedeteinek a saját végrendelete, amelyet 1766. július 1-jén készítettett el zirci házában.⁸² Testamentumának köszönhetően több értékes információt tudhatunk

meg a prépost és a település múltjából is. Ugyan ezen a napon keletkezett egy apáti rendelet is, amelyben Konstantin Haschke meghagyta a szerzeteseknek, hogyan viselkedjenek, és mit cselekedjenek a következő látogatásáig.⁸³ Két nappal később, azaz július 3-án Dubniczay elkísérte az apátot Heinrichaubá, ahova július 16-án érkeztek meg. Itt azonban a rendház nagy szomorúságára július 24-én a vendég agyvérzést kapott, amitől majd egy teljes hónapon át eszméletlen volt. Az eseményekről a zirci Historia domus oldalain értesülünk: *„Míg tervezgették, hogyan töltsék a szép napokat, Dubniczay urat ugyanezen hónap 24-én agyvérzés érte, néhány hónapig betegeskedett annyira súlyosan, hogy egy teljes hónapig öntudatlan állapotban Heinrichaunak inkább terhére volt, mintsem vigaszára, amint óhajtották volna.”*⁸⁴ Az apátságban úgy döntöttek, esetleg magának a betegnek a kérésére, hogy visszaviszik őt Zircre. *„Amikor úgy-ahogy helyre állt Dubniczay úr egészsége, éretten megtanácskozták, hogy Heinrichauból áthozzák Zircre. [...] Október közepén megérkeztek Zircre, de a hantai prépost nagyon rossz állapotban volt, és szédült.”*⁸⁵ Karácsony napján ismét agyvérzést kapott és négy nap haláltusa után december 29-én eltávozott az élők sorából. *„Közeledve tehát az élet határához, mint máskor, most is megbénulás kínozza az Úr születésének szent napján, de a betegség-*

A zirci apátság látképe az arborétumból.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

gének rosszabbodó állapota miatt, vagy erőinek fogytán, vagy a kora miatt rosszabbul kezdte érezni magát, és elhatalmasodó betegsége haldokolásba csapott át. Tudjuk, hogy nem régen megtisztította már lelkiismeretét a gyónásban, de fájlaltuk, hogy a betegeknek rendelt szentségeket nem tudjuk földadni neki gondolkozásának zavartsága miatt. Már nem ad jelet. December 29-én adta ki lelkét. Gondoskodtunk, hogy temetése a legnagyobb ünnepélyességgel történjék. Meghívtuk Drávecz József veszprémi általános helynök urat, és ő ünnepélyes főpapi gyászszertartást tartott. Eltemettük a kriptában, jobboldalt nyugszik.”⁸⁶ Mint azt a ház krónikájából is kiolvashatjuk, 1766. december 29-én halt meg, a temetésre pedig december 31-én került sor.

Emléke máig él Veszprémben és Zircen is, jelentős adományokat tett a rendnek és az egyházmegyének, melyek egy része napjainkig megtekinthető. Eddig arról számoltunk be, hogy az egykori prépost két végrendeletet készített. Csakhogy utolsó akaratának végrehajtásából kiolvasható, hogy létezett legalább még egy testamentuma. *„Végrendelete azt mutatja, hogy igen nagy vagyona volt, mert a mellett, hogy sok pénzt fordított a veszprémi székesegyház éneklőkanonoki házára, melyet az alapoktól ő építtetett, hagyott a nővérének és örököseinek 2200 forintot, fivérének 1000-et, a pápai remete pálos atyáknak hetenként 3 miséért 7000-et, a székesegyháznak 1000-et, a veszprémi tisztelt káptalannak a perekre és a káptalani javak visszaszerzésére vagy megőrzésére 1000-et, a Jézus Társasági atyák fehérvári rendháznak 1000-et, a karmelita atyák ugyancsak fehérvári templomának kifestésére és*

A Dubniczay-ház a veszprémi Várban.

Fotó: Navratil Ferenc

díszítésére 3000-et, az újonnan építendő teveli templomra 4000-et. Továbbá, hogy Zircen hetenként elmondjanak három misét a haldoklókért, a közeli bűnveszélyben forgókért és elhunyt rokonaiért 5000-et, a trencsényi zarándokháza 300-at, a dubniczai templomnak 1.500-at, három balatonmenti templomnak 2000-et és egy másik zarándokház számára 200-at. Minden holmiját, ingóságát megjelölés, vagy a végrendeletben történő említés nélkül Zirc birtokolja, nem számítva az ezüst-készletet ezüst gyertyatartók öntése céljából. Ezek: a könyvtára, a bútorai, képei, asztalok, ón tányérok és egyéb használati tárgyak. Ezeneken felül gondoljunk az általa készíttetett ezüst monstranciára, a 3 ezüst mécesre, amelyeknek a működtetésére pénzt adott, végül számítsuk ide a 6 ezüst ereklyetartót hiteles és pecséttel megerősített szent ereklyékkel: Szt. Anna, Szt. István, Szt. Imre, Szt. Mónika és Szt. Ágoston ereklyéi.”⁸⁷ Családjára és a számára meghatározó intézményekre hagyta teljes vagyonát. A trencsényi kórház születésének helyére utal, a trencsényi zarándokház pedig iskolás éveinek emlékét őrzi. A veszprémi káptalannak adományozott javak egyértelműen a kanonok korában érdekelt ügyeket szolgálták, bár még végrendeletében sem hagyta szó nélkül a személyét ért korábbi sérelmeket. A zirci házáról, amely napjainkban a Reguly Antal Múzeumnak és Népművészeti Alkotóháznak ad helyet, kiderült, hogy már korábban is a rend tulajdonában állt. Kölcsonbe kapta a ciszterciektől zirci tar-

tózkodása idejére. Ekkor átépítette, vagyis lakhatóvá tette a század elején lerombolt épületeket és önálló háztartás vezetésére tette alkalmassá. Annak érdekében pedig, hogy a jövőre nézve tisztázza a tulajdonjogokat, egyértelműen a cisztercieknek adta vissza. A szerzetesek számára tett tárgyi adományok közül napjainkig több is megtalálható a ciszterci apátságban. Az ereklyék, kelyhek és az ezüstnemű nagy része azonosítható, ám a bútorok és a könyvtára ma már nem ismert.⁸⁸

FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

- HISTDOM. = *Historia Domus*. Zirci Apátság Újkönyvtára. 1738.
- HORNIG 1903. = HORNIG Károly (ed.): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója*. Veszprém, 1903.
- MNL VEML XII.2.A. = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, XII.2.a. A cisztercita rend Zirc-Pilis-Pásztó és szentgotthárdi apátságának levéltára. Archivum vetus 1295–1916.
- VÉL I.1.43. = Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Archivum Kollerianum. I.1.43.
- VÉL I.1.39.b. = Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Protocolla, Protocolla episcopalia. I.1.39.b.
- VÉL III.48/6. = Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Negotia religionaria. Districtus Fürediensis. Lovas, Fasc. III. r. 48/6.
- HERMANN–JAKAB 2013. = HERMANN István – JAKAB Réka: *Testamentaria dispositio domini Martini Biro de Padany episcopi Wesprimiensis de anno 1762. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762*. Veszprém, 2013.
- KADÁR–KISS–PÓKA 2011. = KADÁR Zsófia – KISS Beáta – PÓKA Ágnes (eds.): *A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1635–1773*. Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 26. Varia Theologica. Budapest, 2011.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. *Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae VIII*. München, 1987.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- AGGHÁZY 1937. = AGGHÁZY Mária: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. Veszprém, 1937.
- BALASSA 2000. = BALASSA László: Kralovánszky Alán 1980. évi ásatása és falkutatása a veszprémi Vár utca 29. – az ún. Dubniczay-ház telkén. In: REGENYE Judit (ed.): *Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*. Veszprém, 2000. 67–99.
- BYSTRICKÝ–ROGULOVÁ 2010. = BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.): *Dubnica nad Váhom. Od minulosti po súčasnosť*. Dubnica nad Váhom, 2010.
- GRÜGER 2000. = GRÜGER, Heinrich: A henrichau apátok magyarországi vizitációi (1701–1810). In: *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XVIII*. 83–96.
- HAJNÓCZI 1978. = HAJNÓCZI Gábor: Adalékok a zirci apátság könyv- és műgyűjtő tevékenységének történetéhez a XVIII. század végén. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. (1978.) 189–205.

- HARIS 2009. = HARIS Andrea: „Istae fabricae a Matino” Padányi Bíró Márton és a sümegi templom falképei. In: JÁVOR Anna – SLAVÍČEK, Lubomír (eds.): *Késő barokk impressziók, Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) és Josef Winterhalder (1743–1807)*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 9. Budapest, 2009. 13–30.
- HERMANN 2015. = HERMANN István: *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században 1700–1777*. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37. A veszprémi egyházmegye múltjából 28. Veszprém, 2015.
- HORVÁTH 1930. = HORVÁTH Konstantin: *Zirc története*. Veszprém, 1930.
- HUDI 2001. = HUDI József: *Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene*. Veszprém, 2001.
- KEMPELEN I–XII. = KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. Budapest, 1911–1932.
- LÁSZAY 2007. = LÁSZAY Judit: A veszprémi Dubniczay-ház (Vár u. 29.) műemléki kutatása és annak hatása az épület újjászületésére. *Műemlékvédelem* 51. (2007.) 94–106.
- LÁSZAY 2008. = LÁSZAY Judit: A Dubniczay-palota rövid építéstörténete. In: HEGYESHALMI, László (ed.): *László Károly Gyűjtemény Veszprém. Dubniczay-palota*. Veszprém, 2008. 23–153.
- LÁSZAY–KLOBUSOVSZKI 2007. = LÁSZAY Judit – KLOBUSOVSZKI Péter: *A veszprémi Dubniczay-palota rekonstrukciója*. Kézirat.
- LUKCSICS–PFEIFFER 1933. = LUKCSICS Pál – PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. A veszprémi egyházmegye múltjából 1. Veszprém, 1933.
- NAGY I–XIII. = NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Budapest, 1857–1868.
- NAGY 2012. = NAGY Balázs Vince: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1757-ben készítettett lélekösszeírása Veszprémről*. Veszprém, 2012.
- NÉMETH 2007. = NÉMETH Gábor: A zirci apátság könyvtárányája a 18. században. *Magyar Könyvszemle* 2007, 114–120.
- PEHM 1934. = PEHM József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.
- SOLYMOSI 1997. = SOLYMOSI László: *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai*. Budapest, 1997.
- VOIT 1960. = VOIT Pál: Martin Wittwer, a győri karmelita templom építész (Adatok a dunai barokk építőiskola magyarországi kapcsolataihoz). *Magyar Műemlékvédelem*, 1960. 187–225.

JEGYZETEK

¹ PFEIFFER 1987. 92–94.

² A településről bővebben: BYSTRICKÝ–ROGULOVÁ 2010.

³ Ezen a helyen szeretném megköszönni a Máriatölgyesi Múzeum igazgatójának, dr. Libor Bernátnak a segítséget a trencsényi anyakönyvek áttanulmányozásában.

⁴ Dubniczay István testvéreinek születési idejét pontosabban meg tudjuk állapítani, ám a mai napig nem sikerült megtalálni a Dubniczay István keresztelőjére vonatkozó feljegyzést.

⁵ NAGY IX. 679.

⁶ Ezt alátámasztja a káptalannak 1760. május 21-én kelt, a püspöki levéltárban elhelyezett irata, melyben kéri a püspököt, hogy az újonnan kinevezett nagyprépost Kiss Pált, valamelyik káptalannal iktathassa, mert az illetékes éneklőkanonok, Dubniczay István: „*In patriam suam I. Comitatum Trencsiensem profectus est, ab indeque reditus suis ante aliquod hebdomadas ob maiorem etiam distantiam vitae sperare haud potest.*”

⁷ KEMPELEN III. 389.

⁸ PFEIFFER 1987. 92.

- ⁹ Bővebben lásd: HERMANN 2015.
- ¹⁰ 1740. szeptember 14-én született Máriatölgyesen, 1755. október 25-én iratkozott be az iskolába. 1759-től a Kassai Egyetemen tanult. KÁDÁR–KISS–PÓKA 2011. 4396. sz.
- ¹¹ Acsády régi köznemes családban született. Apja, Acsády Pál 1700-ban veszprémi alispán volt, anyja Szegedi Magdolna. A középiskolát Pápán és Nagyszombatban végezte, a teológiát pedig a bécsi *Pazmaneum* győri növendékeként abszolválta. A káptalan követeként 1723-ban részt vett az országgyűlésen, és állást foglalt a magyar nyelv jogai mellett. 1725. szeptember 7-től veszprémi püspök, örökös főispán és királyi kancellár. Egészen 1732-ig Bécsben élt, majd egyházmegyéjébe költözött, ekkortól Pápán és Sümegen tartózkodott. Betegsége miatt 1734-ben Padányi Biró Márton felsőörsi prépostot tette meg helynökévé. 1744. október 10-én halt meg. Helynöke a pápai pálosok templomába temette el. AGGHÁZY 1937. 65.
- ¹² VÉL I.1.39.b. fasc. 47.
- ¹³ KARLINSZKY 2016. 65. A prépostság alapításáról nem rendelkezünk írott forrással. A település Győr, Komárom és Veszprém hármashatárán fekszik.
- ¹⁴ KARLINSZKY 2016. 74. Az 1515-ben tartott veszprémi zsinatról bővebben: SOLYMOSI 1997.
- ¹⁵ A káptalani levéltárban talált oklevelekből, melyek a hantai prépostságra vonatkoztak, kiderült, hogy a prépostság ügyeiben nem a káptalannal, hanem az illető préposttal tárgyaltak. Pfeiffer kézirat; VÉL I.1.39.b. IX. 88.
- ¹⁶ VÉL I.1.39.b. VIII. 28.
- ¹⁷ PFEIFFER 1987. 93.
- ¹⁸ VÉL I.1.39.b. nr. 9.; LÁSZAY 2007. 98.
- ¹⁹ Az építész Dubniczay Istvánról alkotott képet lásd: AGGHÁZY 1937. 64.; MOLNÁR 1942. 7.
- ²⁰ Ez a nézet sokáig uralkodott a köztudatban: „A pápai templomot Dubniczay István veszprémi kanonok, Acsády Ádám veszprémi püspök pártfogása mellett és anyagi támogatásával építette a pálosok számára 1737–1742 között. Felszentelésén Eszterházy Imre – a pálos szerzetesből lett hercegprímás – is képviselte magát. Korábbi kutatók arra a véleményre hajlottak, hogy Dubniczay maga volt az építész, illetve a tervek készítője.” VOIT 1960. 216.
- ²¹ AGGHÁZY 1937. 64.; MOLNÁR 1942. 13–15.
- ²² MOLNÁR 1942. 18.
- ²³ MNL OL Acta paul. De Papa fasc. 256. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található másolaton tíz évvel későbbi dátum szerepel: VÉL I.1.43. Xno.
- ²⁴ Folyamatosan gyengélkedett, ezért Koller Ignácot segédpüspökké szenteltette. Híres végrendeletében a temetéséről és minden apró részletről gondoskodott. 1762. augusztus 16-án hunyt el Sümegen. Temetési szertartását Koller Ignác vezette, a veszprémi székesegyház különálló kriptájában nyugszik. HERMANN–JAKAB 2013.
- ²⁵ PFEIFFER 1987. 92.
- ²⁶ VÉL I.1.39.b. T. IX. p. 9.; PEHM 1934. 252.; LÁSZAY 2007. 98.
- ²⁷ VÉL I.1.39.b. IX. 1753. év.; HORNIG 1903. 89.; LÁSZAY 2007. 98.; HARIS 2009. 13.
- ²⁸ LÁSZAY 2007. 98. HORNIG 1903. 89.
- ²⁹ LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 99.; LÁSZAY 2007. 99.
- ³⁰ Ezen felirat található Kánoky Sámuel udvari kancellár által Erdélyben épített kápolna köportálján is. PFEIFFER 1987. 93.; LÁSZAY 2007. 97.
- ³¹ Dubniczay kanonok címerét és pecsétjét vizsgálva feltűnő, hogy sem a háza homlokzatán, sem a leveleit hitelesítő pecséten nem tüntette fel egyházi címeit.
- ³² Dubniczay István veszprémi kanonoki házának régészeti feltárását Kralovánszky Alán végezte. Munkájának feldolgozását lásd: BALASSA 2000. 69–99. Legújabbban: LÁSZAY 2007. 94–106.; LÁSZAY–KLOBUSOVSKI 2007.
- ³³ HARIS 2009. 13.
- ³⁴ HORNIG 1903. 89.

- ³⁵ PEHM 1934. 183.
³⁶ PEHM 1934. 251.
³⁷ PEHM 1934. 252.
³⁸ HORNIG 1903. 206.
³⁹ PEHM 1934. 258.; HORNIG 1903.
⁴⁰ Az ügy kimenetele ezen a ponton lehetett volna bármi, Dubniczay és Padányi is belefáradtak az állandó harcokba és ki-ki a saját lelki nyugalmát keresve elhagyta Veszprémet.
⁴¹ VÉL I.1.39.b. T. XV. p. 189. Lenthly levele Biróhoz.
⁴² PEHM 1934. 252.; VÉL I.1.39.b. T. III. p. 366, 459.
⁴³ PEHM 1934. 185.
⁴⁴ PEHM 1934. 156.
⁴⁵ PEHM 1934. 188.
⁴⁶ PEHM 1934. 110.
⁴⁷ VÁRNAI 1985. 375.; HUDI 2001. 134.
⁴⁸ PEHM 1934. 113.
⁴⁹ NAGY 2012. 7–42.
⁵⁰ PEHM 1934. 119.
⁵¹ PEHM 1934. 120.
⁵² HUDI 2001. 134.
⁵³ VÉL III.48/1.
⁵⁴ VÉL III.48/1.
⁵⁵ HUDI 2001. 135.
⁵⁶ VÉL III.48/6. Lenthly István levele Padányi Biró Márton püspökhöz, 1753. július 27.
⁵⁷ A levéltári források alapján: HUDI 2001. 136.
⁵⁸ VÉL III.48/3.
⁵⁹ VÁRNAI 1985. 375.
⁶⁰ LICHTNECKERT 1999. 264.; VÉL II.1.a.2. Füred 44. 1803.
⁶¹ VÁRNAI 1985. 377.; VÉL III.1.a.2. FÜLE 1749.
⁶² PFEIFFER 1987. 93.
⁶³ HISTDOM. n. 156. „Ez év április hó 14-én a veszprémi káptalanban láttamozták és bejegyezték ft. Pöstyéni Mihály és Dubniczay István kanonok urak jelenlétében, akik ennek a káptalannak tagjai, az első, mint olvasókanonok, a második mint éneklőkanonok, a mi prelátus urunknak, Rieger Kandidnak királyi megerősítését. Díjat nem kértek érte mást, mint: Istennek hála!”
⁶⁴ HISTDOM. Több helyen
⁶⁵ HISTDOM. n. 192.
⁶⁶ HISTDOM. n. 206. „1756. Végre megjelent templomunk dísze, amikor égbe fölvert Nagyszasszonyunk ünnepére elkészült bearanyozva a főoltár, és ennél ezen az ünnepen Dubniczay úr, a veszprémi káptalan éneklőkanonokja, ünnepélyesen elénekelt az első szentmisét a keresztény nép nagy tömege előtt és a szomszédos vendégek örvendezése közt. Isten adja meg az örök életet ennek az annyira bőkezű jótévedőknek!”
⁶⁷ HISTDOM. n. 206.
⁶⁸ HISTDOM. n. 211.
⁶⁹ HISTDOM. n. 214.
⁷⁰ MNL VEML XII.2.A. C454.
⁷¹ HISTDOM. n. 250.
⁷² MNL VEML XII.2.A. C473.
⁷³ A hétéves háború lezárása után Mária Terézia megtiltotta, hogy pénzt és természeti javakat vigyenek ki idegenek az országból, amit a Porosz Királyságban törvénytelennek tartottak. Ez nagyban befolyásolta Heinrichau és Zirc kapcsolatát, mivel az anyaapátság így nem tudta élvez-

- ni a befektetéséből származó hasznot. A magyar kormányzat nem tűrte, hogy idegen befolyás uralkodjon a hazai egyházi intézményekben, illetve előírták, hogy az apátságok jövedelmeit kizárólag hazai fejlesztésre lehet fordítani. Több nehézségbe ütközött a heinrichai apátság, amikor 1763-ban Haschke Konstantint választották apátnak. Az új apát hivatalba lépését is a hétéves háború eseményei keserítették meg. A zirci apátság életében mérvadó változásokat hozott II. József uralkodása. A legsúlyosabban az apátságokat feloszlató rendelete érintette a szerzeteseket. Az uralkodó csak azokat a házakat kímélte meg, amelyek az áhítaton kívül lelki-pásztorokdással is foglalkoztak. Horváth 1930. 181.; GRÜGER 2000. 91.
- ⁷⁴ MNL VEML XII.2.A. C509. A prépost egyéb módon is támogatta a ciszterciek boldogulását. 1761. január 14-én Dubniczay István bizonyítja, hogy a zirci perjel megkereste gróf Eszterházy Imre nyitrai püspököt, hogy a zirci és cseszneki erdő közötti határt barátságos úton állapítsák meg, amibe a nevezett püspök bele is egyezett. HISTDOM. n. 250.; MNL VEML XII.2.A. C492.
- ⁷⁵ VÉL I.1.43. „iam a 5 annis crebraes et fere cottidianas vertigines et debilitates capitus coniunctim cum periculosis suis paroxismis sustineat.”
- ⁷⁶ VÉL I.1.39.b. XVIII. 185–186.
- ⁷⁷ HISTDOM. n. 262.; VÉL I.1.43. Xno.
- ⁷⁸ MNL VEML XII.2.A. C515.
- ⁷⁹ KARLINSZKY 2016. 67.
- ⁸⁰ MNL VEML XII.2.A. C530.
- ⁸¹ MNL VEML XII.2.A. C617.
- ⁸² MNL VEML XII.2.A. C625.
- ⁸³ MNL VEML XII.2.A. C624. A rendelettel előzőleg már foglalkoztunk.
- ⁸⁴ HISTDOM. n. 293.
- ⁸⁵ HISTDOM. n. 298.
- ⁸⁶ HISTDOM. n. 301.
- ⁸⁷ HISTDOM. n. 302.
- ⁸⁸ HAJNÓCZI 1978. 189–205. A barokk könyvtár történetével és a fennmaradt katalógusok vizsgálatával a Ciszterci Műemlékkönyvtár vezetője, Németh Gábor foglalkozik, aki az 1950-ben feloszlított apátság iratainak kutatását a Veszprém Megyei Levéltárban és az Országos Széchényi Könyvtárban végzi. NÉMETH 2007. 114–120.